

PRISPEVEK K INTERPRETACIJI ZGODOVINE POLITIČNIH IDEJ SLOVENOFONEGA PROSTORA: AVTONOMIZEM IN UNITARIZEM CIRILA TOPLAK

Povzetek

Avtorica začenja besedilo s prečiščevanjem semantičnih nesporazumov in orisom kronologije specifičnih »avtohtonih« poimenovanj idej avtonomizma in unitarizma. Avtonomizem obravnava kot kontinuirano zahtevo po na etničnem nacionalizmu utemeljeni kolektivni avtonomiji, ki sovpada z zahtevami po slojni, politični in gospodarski avtonomiji. Kronološko se avtonomizem kaže v spektru diskurzov od slovenskega narodnega vprašanja kot kasneje samoodločbe naroda pa vse do slovenskega nacionalnega interesa. Unitarizem avtorica umešča kot zgodovinsko idejno tezo po združitvi slovenofonega prostora v eno politično entiteto, ki pa se je v diskurzih prevajal od programa Zedinjene Slovenije do kasnejše formulacije Skupnega slovenskega kulturnega prostora. Za, kot pravi, osvetlitev konteksta obravnavanih političnih idej je nujno odpiranje razprave o nacionalizmu. Avtorica zaključuje, da sta ideji avtonomizma in unitarizma neuničljiv mentalni okop slovenskega etničnega nacionalizma pred vsemi časovno-prostorskimi in idejnimi Drugimi.

Cirila Toplak je docentka na Katedri za analitsko-teoretsko politologijo in raziskovalka v Centru za kritično politologijo na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; e-mail: cirila.toplak@fdv.uni-lj.si.

Semantično-teoretski okvir

Za razpravo o evoluciji avtonomističnih in unitarističnih idej v politični zgodovini slovenofonega prostora bom uvodoma poskusila odpraviti semantične nesporazume in bežno orisati kronologijo specifičnih »avtohtonih« poimenovanj teh idej, še prej pa izpostaviti ključni element konstrukcije interpretacij teh idej, ki ga Rotar (2007) imenuje »odbiranje iz preteklosti«. Odbiranje iz preteklosti v kontekstu zgodovine političnih idej v slovenofonem prostoru pomeni, da je »tisto, kar vstopa v retrospekcijske diskurze, ki se nanašajo na kakšno družbo, preživelo selekcijo in da ta selekcija nikoli ni brez namena, ki s svoje strani daje smisel diskurzom o preteklosti in zaradi katerega so primerni za ideološko družbeno uporabo, ki izjavljavcem in naslovnikom teh diskurzov zagotavlja prostor v družbi in dostop do oblasti« (ibid., 286).

Selekcijo teh selekcij v nadaljevanju opravljam tudi sama, le da je moj namen ne nedosegljiva objektivnost, ampak kolikor mogoče pertinentna objektivacija (ibid., 18) in (še zdaleč ne izčrpna) problematizacija interpretacij obeh obravnavanih političnih idej.

Aplikacijo univerzalno uveljavljenih znanstvenih terminov avtonomizem in unitarizem oziroma ugotavljanje vsebinskega prekrivanja s specifičnimi slovenskimi prevodi opiram na ugotovitev Rotarja (ibid., 246), da se zavestno izključevanje slovenofonega prostora iz umeščanja v širše evropske zgodovinske procese v imenu domnevne edinstvenosti slovenstva izvaja med drugim tudi z zavračanjem univerzalne znanstvene terminologije v prid domačijskim poimenovanjem pojavov in pojmov: »Mnogi nosilci lokalne verzije znanosti o družbi in človeku /.../ ne uporabljajo konceptualnega aparata svojih disciplin, kakršen obstaja v številnih drugih okoljih in v mednarodnem prometu s spoznanji /.../, ne uporabljajo ne konceptov, ne znanstvenih klasifikacij in denominacij /.../, izogibajo se /.../ celo besedi znanost.« Šumijeva (2000, 124) je podobno ugotovila za slovenske etnične študije:

Prav tako v slovenskih etničnih študijah ni prišlo do vključitve v sodobni prevladujoči zahodni, zlasti anglofonski sociološki, zgodovinski, sociolingvistični in socialnoantropološki diskurz o etničnosti in nacionalizmu /.../. Je pa prišlo do asimilacije njegovih simptomov v govor o narodnostnih manjšinah: na način, ki je mestoma kar karikatura zahodnega diskurza, se je v slovenskih manjšinskih študijah uveljavila taka raba terminologije, ki je analitske kategorije, npr. etnične skupine in celo etnosa/etnijske, etničnih meja ter etnične identitete kratko malo izenačila s koncepti narod(nost)ne manjšine, (krivične) državne meje in z narodno zavednostjo in jih tudi rabi sinonimno; celotna problematika, narodno in narodnomanjšinsko vprašanje pa je bila, kot rečeno, izenačena z etničnimi študijami.

Z avtonomizmom pri Slovencih imam torej v mislih časovno-prostorsko idejno aplikacijo klasičnega kolektivnega ali slojnega avtonomizma, ki ostaja prisoten v globalni politični misli kot teoretska podstat neomarksističnih, poststrukturalističnih in anarhističnih gibanj, zavzemajočih se za življenje posameznika ali skupine po lastnih pravilih v določeni družbi, ne pa le kronološko zoženega lokalnega pojmovanja avtonomizma v smislu avtonomističnih prizadevanj in gibanj Slovencev pred drugo svetovno vojno.

Avtonomizem želim tukaj obravnavati kot kontinuirano zahtevo po na etničnem nacionalizmu utemeljeni kolektivni avtonomiji, ki pa je zaradi v nadaljevanju

analiziranih danosti slovenofonega prostora¹ dejansko precej sovpadala s slojno avtonomijo, v samooomejujoči meri pa je zajemala tudi zahteve po politični in gospodarski avtonomiji. V različnih diskurzih tega prostora je tako široko pojmovan avtonomizem od sredine 19. stoletja nastopal kot jedro slovenskega narodnega vprašanja in nato od konca prve svetovne vojne naprej kot samoodločba naroda, v obdobju samostojne Slovenije pa je bil avtonomizem med drugim vsebovan v razpravi o slovenskem nacionalnem interesu, medtem ko se je na slovensko narodno vprašanje v teh skoraj dveh stoletjih dokončno odgovarjalo in se ga znova zastavljalo oziroma uporabljalo sočasno z drugimi avtohtonimi poimenovanji avtonomizma v slovenofonem prostoru v skladu z vsakokratnimi političnimi interesi. Možni so tudi terminološki obrati, pri čemer kanonizirano odbiranje iz preteklosti ostaja.²

Unitarizem je za potrebe te razprave prav tako mišljen v splošnem, apliciranem pomenu, in sicer kot zgodovinska idejna težnja po združitvi slovenofonega prostora v eno politično entiteto. Unitarizma tukaj torej ne omejujem na južnoslovanski unitarizem, ki označuje težnjo po združitvi vseh južnoslovanskih narodov v avstro-ogrske monarhiji v eno administrativno enoto pred prvo svetovno vojno, niti s socialdemokratskim jugoslovanskim unitarizmom Slovencev v SHS in Kraljevini Jugoslaviji, ki so ga tedanje desne stranke v slovenofonem prostoru uravnotežile prav z avtonomizmom (v smislu ozkopomenskega avtonomističnega gibanja), čeprav ti dve prizadevanji za realizacijo unitarističnih idej tukajšnje pojmovanje unitarizma seveda tudi zajema.

V skladu z avtonomistično idejo želena (politično-administrativna) forma uresničitve unitaristične ideje vse do osamosvojitve Slovenije na začetku 90. let ni bila nacionalna država, razen pri nekaterih smelih izjemah, ampak avtonomna enota v drugi, torej večnacionalni državi. V zgodovinskem družbenem diskurzu se je unitarizem zato prevajal v program oziroma slogan Zedinjene Slovenije od leta 1848, od 70. let naprej pa je to nadomestila besedna zveza skupni slovenski kulturni prostor. Prunk (2003, 23) je tako ocenil, da se je na začetku 70. let »v krogih slovenskih kulturnikov kot nekakšen substitut za Zedinjeno Slovenijo rodila ideja skupnega slovenskega kulturnega prostora, ki sega čez državne meje /.../. Skupni slovenski kulturni prostor je postal precej popularna narodnopolitična formulacija in program, ki naj bi zaobjel kulturno bit slovenskega naroda na vsem njegovem etničnem ozemlju«. Granda (1999, 14) pa je izpostavil vsebinsko razliko med teritorialno idejo Zedinjene Slovenije in nadteritorialnim, virtualnim skupnim slovenskim kulturnim prostorom, ko je ugotavljal, da so slovenski politiki idejo Združene Slovenije »skušali modernizirati in nadomestiti z idejo enotnega slovenskega kulturnega prostora, kar je bil seveda samo zadnji v nizu poizkusov gnilih kompromisov /.../. Oblast samostojne slovenske države kaže z oblikovanjem skupnega ministrstva za zamejske Slovence in Slovence po svetu temeljno nerazumevanje ideje Združene Slovenije«.

Pa ideja skupnega slovenskega kulturnega prostora ni bila iznajdba socialistične politike, saj je avtor ideje o nacionalno-kulturni (eksteritorialni) avtonomiji, dramatik in politik Etbin Kristan, že leta 1899 javno zahteval: »Vsak v Avstriji živeči narod ne glede na ozemlje, na katerem [bivajo] njegovi člani, tvori avtonomno skupino, ki opravlja svoje narodnostne (jezikovne in kulturne) zadeve docela samostojno« (Grdina 2003, 119, 120).

Tudi v nasprotni smeri prepoznanje tovrstnih vsebinskih kontinuitet ne deluje, saj je Zver (1998, 18) v nedavni celoviti študiji avtonomizma pri Slovencih skup-

nostni oziroma kolektivni avtonomizem definiral kot »obvladovanje, gospodovanje socialnega in naravnega okolja«, ki se udejanja v prostoru »države ali 'neetablirane' politične skupnosti«, zamejenem z »interesi skupnosti oziroma vladajočega razreda« pod pogojem »spoznanja nujnosti podreditve obči ali volji vseh«, pa slovenskega narodnega vprašanja in Zedinjene Slovenije ni omenjal, čeprav je podrobno obravnaval in citiral avtorje (Lojzeta Gosarja, Albina Prepeluha, Edvarda Kocbeka), ki so o tem eksplicitno pisali in ki jih navajajo drugi viri o slovenskem narodnem vprašanju.

Kot izhaja iz prej navedenega, se avtonomistične in unitaristične ideje pri Slovencih namenjam obravnavati povezano, ker so se skozi zgodovino intenzivno prepletale oziroma so se zahteve po različnih oblikah avtonomije zmeraj navezovala na čim večji, geografsko sklenjeni del slovenofonega prostora.

V razpravo o nacionalizmu, tej »ambivalentni sestavini družbenih razmerij« (Vogrinc v Anderson 2007, 328) pa v nadaljevanju zahajam samo toliko, kolikor je treba za osvetlitev konteksta obravnavanih političnih idej; ne zato, ker ima besedna zveza slovenski nacionalizem nekakšen ambivalenten prizvok, kar bi lahko sklepali po njeni odsotnosti v javnem in strokovnem diskurzu in literaturi – nacionalisti so zmeraj (bili) drugi, tisti, ki ogrožajo le braneče se Slovence –, in kar bi prav zato lahko bil precej zanimiv predmet razprave, saj se sodobni Slovenci dozdevajo kontinuirano razdvojeni med politično korektno diskreditacijo nacionalizma v Evropi po drugi svetovni vojni in lastnim, za tako hladno družbo precej strastnim nacionalizmom, vcepljenim v obdobju antiintelektualistične in klerikalne srednjeevropske reakcije (*Aufklärung*) na francoske razsvetljske ideje (*Lumières*) in imperialne politične prakse (Napoleonove Ilirske province) od zgodnjega 19. stoletja naprej (Rotar 2007) ter utemeljenim na domnevno stoletni preživetveni slojni paranoji.³

Rotar (*ibid.*, 13) je o razvoju etničnega nacionalizma v slovenofonem prostoru nedavno ugotavljal, da ga je generiralo med drugim zavestno »nadomeščanje razsvetljskega (državlanskega) dispozitiva z rodovno nacionalističnim in spreminjanje vsebine političnih pojmov (ljudstvo, svoboda, individualnost ipd.);« ter »zamenjava koncepcije kulture, funkcionalnosti in namembnosti izobrazbe, kontrole ter usmerjanja in prolongiranja oziroma povzdigovanja provincializma v univerzalen model družbenega življenja v obdobju, ki se je, ne brez zgodnejših napovedi, začelo v 20. letih 19. stoletja in se v tem pogledu še ni končalo«. Pri tem je ločil – kar je za razumevanje avtonomizma in unitarizma po slovensko seveda pertinentno – med osvobodilnim nacionalizmom in imperialističnim nacionalizmom:

*Nacionalizmi niso istovrstni, četudi večinoma vsi obsegajo ekspanziven aspekt: ne gre vselej za iste razloge in cilje nacionalne ideje: v primeru, ko je nacionalizem konsekoenca razsvetljskih prizadevanj, gre za razširjanje ideje osebne svobode in odgovornosti, pa čeprav na konicah bajonetov, medtem ko gre pri »romantičnem nacionalizmu« za projekt in udejanjanje nadoblasti ene etnične skupine nad drugimi etničnimi skupinami, kar omogoča članom teh skupin na obeh straneh osebno emancipacijo in avtonomijo. Obe omenjeni nacionalistični ideologiji sta polji pojmov – to pomeni, da se z vzpostavitvijo polja, v katerem vladata ti nacionalistični ideologiji, uveljavljata določena hegemonija in homogenizacija, v teh poljih nastanejo tudi kondenzacijska pola ter od njiju odvisne in njima podrejene legitimacijske zahteve, medtem ko so te zahteve zunaj teh polj nepotrebne, nerazumljive in jih sploh ni (*ibid.*, 43).*

»Pot politične nacije gre vedno tudi skozi zgodovino političnih idej. Nacija se konstituira v procesu oblikovanja politične zavesti, kar jo nujno spravlja v premišljanje tega, kar je in kar ni politično v miselni zapuščini« (Lukšič in Pikalo 2007, 9). Avtonomistične in unitaristične ideje v slovenofonem prostoru, kot poskušam pokazati v nadaljevanju, niso le znotraj polj pojmov, o katerih razpravlja Rotar, ampak so se uporabljale v funkciji centralnih legitimacijskih zahtev skupnosti, zamišljene seveda kot etnična, in ne politična entiteta. To pa ne pomeni, da je slovenska etnogeneza edinstvena ali da so take njene interpretacije, čeprav so jo za tako slednje poskušale predstaviti. Tudi izvore slovenske nacionalne zavesti je treba iskati v spremembi pomena latinščine zaradi propada zamišljene krščanske skupnosti, v vplivu reformacije in oblikovanju domačih jezikov v upravne namene (Anderson 2007, 59–63 in Rotar 2007). Odločilen tehnološki vzvod za generiranje etničnega in na skupnem jeziku temelječega nacionalizma je bil tudi v slovenofonem prostoru tiskarski kapitalizem, a s specifičnim ostankom, da je v zgodnjem 19. stoletju

kar nekaj časnikov iz tega časa mogoče navesti kot dokaz za obstoj teritorialne družbe in regionalne kulture, ki ni bila razcepljena iz etničnega in jezikovnega zornega kota: malone vsi so v sorazmerju z literarno produkcijo v kranjskem in ilirskem (pridevnik slovenski tedaj pač ni bil zelo pogost) jeziku objavljali literarna besedila v tem jeziku in nemška besedila o slovenskih osebnostih /.../. Poleg tega so bili časniki v nemškem jeziku v tistem času na Kranjskem veliko številnejši od časnikov v drugih jezikih. Po razpoložljivih podatkih jih je bilo med letoma 1707 in 1849 kakih ducat različno trajajočih in z različnimi ritmi izhajanja, medtem ko so v istem času, a v krajšem intervalu (od leta 1797 do 1850) izhajale zgolj tri periodične publikacije v slovenskem jeziku, ki pa niso priobčevale besedil v drugih jezikih, govorjenih v deželi (Rotar 2007, 285).

Čeprav je literature na temo slovenskega avtonomizma in unitarizma veliko, bom za problematizacijo obeh idej izločila zgolj nekatera dela, ki se nanju najbolj eksplicitno nanašajo že v naslovih in ki interpretirajo druge primarne vire na to temo. Ker izbor avtorjev obsega širok ideološki spekter in ga bom analizirala z zavedanjem o že prej omenjenem stalnem hotenem odbiranju iz preteklosti v slovenskem zgodovinopisju,⁴ je ta sicer nikakor izčrpen pregled dovolj poveden v tem, da si prizadevam zajeti vsaj nekatere prezrte vire pri enih, ki so središčni pri drugih, in nasprotno.

Izhodiščne definicije

Za izhodišče jemljem aktualno uradno samoperceptivno definicijo avtonomistične in unitaristične ideje. Enciklopedija Slovenije (Prunk in Komac 1993) navaja, da je slovensko narodno vprašanje »splet kulturnih, ozemeljskih, gospodarskih in političnih vprašanj, ki zadevajo kot dejstva, ovire ali dileme narodov obstoj in razvoj«. Vsebina narodnega vprašanja naj bi bila odvisna od »narodovega notranjega razvoja, nanjo pa vplivajo (včasih odločilno) tudi zunanje okoliščine, zlasti odnos do drugih, običajno sosednjih narodov (podrejenost, strpnost, sožitje), državni okvir, civilizacijska stopnja okolja, mednarodna (meddržavna) okolja«. V obsežnem geslu je kot vsebinsko pertinentno za narodno vprašanje navedeno še naslednje: »priza-

devanja za osvoboditev izpod družbene, gospodarske in kulturne podrejenosti; vprašanje slovenske narodne manjšine; vprašanje izseljevanja; kmečko vprašanje; vprašanje narodne avtonomije v okviru slovenskih narodnostnih mej; vprašanje ohranitve zaokroženega narodnostnega ozemlja, vprašanje kulturne avtonomije, vprašanje ohranjanja slovenske individualnosti; vprašanje ogroženosti slovenskega naroda zaradi fašizma in nacizma; vprašanje (ne)sprejetja okupacije med drugo svetovno vojno; vprašanje tehnološkega zaostajanja, neproduktivnega kmetijstva, priseljevanja tujih delavcev in onesnaževanja okolja; vprašanje civilizacijske uspešnosti SFRJ« in v sedanjem času »avtonomno in neodvisno upravljanje razvojnih procesov, ki zadevajo celotno državno skupnost, večinskost v odnosu do prebivalcev drugih narodnosti na območju slovenske države, matičnost do slovenskih manjšin v sosednjih državah in do izseljencev v različnih delih sveta«.

Uradna interpretacija Zedinjene Slovenije kot programa »upravno ali politično združenega slovenskega etničnega ozemlja« in »temeljne ideje večine slovenskih političnih programov« v Enciklopediji Slovenije (Granda 1993) navaja kot začetek pojmovne rabe Slovenije pesnitev Valentina Vodnika Ilirija zveličana iz leta 1816 oziroma Slomškovo geslo, »da bode v jeziku Slovenstva ena hiša, eden rod, eno Slovenstvo, en govor« kot »vsaj kali Zedinjene Slovenije« (Granda 2001, 146). Razdelava ideje o Zedinjeni Sloveniji v nadaljevanju je tako kot pri geslu o slovenskem narodnem vprašanju interpretacija moderne slovenske politične zgodovine, v kateri so v sozvočju z interpretacijo narodnega vprašanja opredeljeni zgodovinski momenti reaktualizacije ideje:

Program Zedinjene Slovenije /.../ je po letu 1848 ostal trajna politična zahteva; v slovenski javnosti je posebno odmeval v poznejših prelomnih zgodovinskih dogajanjih (kot so odprava neoabsolutizma in začetek ustavnega življenja, uvedba dualizma, politične krize in novi politični koncepti v vseh nadaljnjih državnih okvirih). Ker mnogih temeljnih pomanjkljivosti (kot sta pomanjkanje zgodovinskopравne podlage in številčna šibkost) ni mogel odpraviti, so ga skušali nekateri preoblikovati v notranjeavstrijskem, novoilirskem, trialističnem in jugoslovanskem smislu. Ideja več desetletij ni predpostavljala samostojne države, je pa z zahtevo po lastnem parlamentu poudarjala nekatere elemente lastne državnosti; zahtevala je predvsem jezikovno-kulturno, politično in upravno avtonomijo (ibid., 147).

Povezana problematizacija avtonomizma in unitarizma je skratka utemeljena. Čeprav zajemata uradni kronologiji (ne)realizacije teh dveh političnih idej tako rekoč vse nacionalno politično, v tem naboru pri obeh vendarle umanjajo nekatere nič manj umestno kontekstualizirane artikulacije avtonomizma in unitarizma, kot je na primer Trubarjeva zahteva po »slovenski cerkvi« (Kardelj 1938, 189), utemeljeni na jezikovni emancipaciji, ki naj bi je bil deležen »vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševac, Istran, Dolenjec ali Bezjak« (Trubar 1557 v Kardelj, 190). Trubar je že prepoznaval slovenofoni prostor kot entiteto in leta 1555 navajal »Slovensko deželo« kot prostor, v katerem je pred tem pridigal; ker se je udeleževal na Kranjskem, Štajerskem in Tržaškem, naj bi Trubarjeva/protestantska reprezentacija slovenofonega prostora zajemala omenjene pokrajine (Luthar et al. 2008, 205). Granda (1999, 18) je v povzetku evolucije slovenskega unitarizma v *Prvi odločitvi Slovencev za Slovenijo* Trubarju namenil en stavek, v sočasno ali pozneje spisano enciklopedično geslo na isto temo pa protestantskega pisca ni uvrstil.⁵

Zunanjega opazovalca bi lahko zavedlo, da bi pri slovenskem narodnem vprašanju iskal vzporednice z vsaj deklarativno primerljivimi zgodovinskimi fenomeni, kot je poljsko ali judovsko vprašanje (Južnič 1981, 139–188). V ožjem pomenu besede naj bi bilo narodno vprašanje res lahko tudi samo državnotpolitično vprašanje, ki se potemtakem »v celoti razreši z oblikovanjem nacionalne države« (Prunk in Komac, 335). A ker do osamosvojitve Slovenije večinoma niti ni bilo tako ambiciozno koncipirano, da bi njegova rešitev lahko bila nacionalna država,⁶ slovensko narodno vprašanje potemtakem pomeni nekaj drugega kakor poljsko ali judovsko vprašanje. Zato je o njem mogoče zmeraj znova legitimno razpravljati, pa čeprav v posodobljeni formulaciji nacionalnega interesa. Enako velja za unitaristično idejo Zedinjene Slovenije, ki lahko poljubno pomeni marsikaj v širokem polju od sklenjenega slovenofonega teritorija do politične in duhovne enotnosti Slovencev. Primerjalno manjša politična ambicioznost narodnega vprašanja je ena izmed posebnosti modernega slovenskega avtonomizma; morda tudi zato razdelanih primerjav z drugimi narodnimi programi v srednjeevropskem prostoru v slovenskem političnem zgodovinopisju ni na pretek. Za zunanjega opazovalca, ki nacionalno vprašanje razume kot državotvorno težnjo, je prva odločitev Slovencev za Slovenijo leta 1848 (Granda 1999) tako prej prva odločitev Slovencev za Avstrijo, še zlasti, ker je vsaj za del njih sledila tudi druga, ob plebiscitu leta 1920, medtem ko so se Slovenci za Slovenijo odločili šele leta 1991.

Nekaj interpretativnih problemov

Slovenofono prebivalstvo Avstrije je bilo v treh stoletjih med Trubarjem in Matijo Majarjem Ziljskim premalo izobraženo in slojno diferencirano, da bi lahko artikuliralo politične ideje.

Pred letom 1848 so sestavljale slovenski narod skoro izključno podložne množice kmetov, bajtarjev, obrtnikov in delavcev. Razumništvo, ki je prebivalo v mestih na slovenskih tleh, je bilo sicer tudi slovenskega porekla, toda razen redkih zavednih in delavnih slovenskih krožkov je bilo nemškega duha. Celotni Slovenci so rabili nemščino za pogovor v boljši družbi in enako za dopisovanje med seboj (Grafenauer 1987, 158).

Kljub nazornemu opisu razmer raba pojmov slovenski narod in slovenska tla pred letom 1848 za Boga Grafenauerja ni bila vprašljiva. Kardelj (1980, 213) je po drugi strani navajal jasno izražen politični program na vrhuncu kmečkih uporov, vendar so bile to etnično nediferencirane, skupne hrvaško-slovenske slojne (kmečke) zahteve.

Za tako stanje je poskrbela ne le protireformacija, ampak tudi domača duhovščina v obdobju avstrijskega razsvetljenega absolutizma. Slovenski zgodovinarji so težje rekonstruirali slovensko etnogenezo za sprotne politične potrebe pri razsvetljenih razsvetljencih slovenofonega prostora, kot je bil Anton Tomaž Linhart ali še pred njim (pa ne samoumevno z njim povezljiv) Janez Vajkard Valvasor, in pri katerih ni mogoče retrospektivno identificirati politično korektnih protinacionalističnih elementov (glejte Rotar 2007, pogl. II–V). V tej luči ni bilo lahko nedvoumno opredeliti tudi poznejšega Prešernovega kroga. Naloga pa je postala lažja pri razsvetljenih narodnih buditeljih sredi 19. stoletja, ko se je končno tudi pri Slovencih vzpostavila zadovoljiva kritična masa etnično senzibilnih in

dovolj izobraženih elit za izraz avtonomističnih in unitarističnih zahtev po zgledu revolucionarnega nacionalističnega vrenja v Srednji Evropi, ki pa intenzitete tega vrenja, kot že rečeno, ni dosegala, čeprav je v sodobnem slovenskem zgodovino-pisju zaslediti, da je bilo leto 1848 pri Slovencih podobno kot pri drugih narodih (Granda 1999, 23).

Da skok čez tri stoletja med Trubarjem in Ziljskim ni groba diskontinuiteta, priča med drugim podatek, da je še leta 1850 Luka Jeran narod enačil z versko pripadnostjo, pri čemer je bil celo jezik le instrument za njeno utrjevanje (Grafenauer 1987, 155). Še za Prešernovega sodobnika škofa Antona Martina Slomška je imela religija prednost pred narodom, izobraževanje kmetov nad ravno osnovne šole pa je štel za varno in škodljivo (Rotar 2007, 215).

Matija Majar Ziljski je v imenu Slovencev leta 1848 najglasneje terjal, a samo zedinjenje Slovencev v preurejeni, poslej zvezni avstrijski državi, pri čemer naj bi jim bili zagotovljeni predvsem jezikovna avtonomija s slovenščino v šolah in uradih, enakopravno nemščini, in administrativna avtonomija z ustanovitvijo etnično homogene slovenske pokrajine z lastnim parlamentom. Jožef Kranjc⁷ je izražal večje ambicije po varovanju temeljnih pravic vsakega naroda in je radikalno zavrnil Veliko Nemčijo z inkorporirano Avstrijo, pozivajoč: »Če pa nemški brat v Avstriji zahteva, da gre tja, kjer je doma, a Slovan tujec, mi ga ne zadržujemo. Naj se oddeli od nas z mejo, odrejeno na etnični osnovi« (Prunk 2002, 70). Krajnc je bil v prelomnem letu 1848 torej najbližje konceptiji slovenskega narodnega vprašanja podobno kot pri drugih narodih, saj je vsaj posredno namignil na razpad Avstrije, čeprav ni izrecno izpostavil zahteve po slovenski državi. Slednja zahteva je vendarle bila vsaj ponazorjena kot možnost z objavo Kozlerjevega zemljevida slovenofonega prostora leta 1853. Krajnceva konceptija unitarizma pa je bila problematična še drugače, saj je Majar Ziljski (iz Zile), kot že pred njim Urban Jarnik, deloval unitaristično v interesu priključitve koroških Slovencev združeni Sloveniji (Luthar et al. 2008, 278), medtem ko je bil Krajnc za združitev Kranjske in Štajerske brez Koroške (Vilfan 1993, 368).

Poznejši avtorji (Kardelj 1980, Grafenauer 1987) so izražali obžalovanje, da do realizacije programa avtonomne Zedinjene Slovenije v avstro-ogrski monarhiji ni prišlo, in kot pglavitni razlog navajali interni problem – neslogo v slovenski politiki. Prunk (2000, 14) je ugotovil še, da je »vprašanje formiranja Zedinjene Slovenije vključevalo problem razkosanja vseh teh zgodovinskih dežel po etnični meji. To pa je predstavljalo v avstrijski monarhiji nerešljiv problem«. Granda (1999, 89, 90) pa je pokazal, da je bil ta, v osnovi eksterni problem, še kako tudi interni, ko je v kontekstu podpisovanja peticij za Zedinjeno avtonomno Slovenijo v letu 1848 ugotavljal, da je »najtežje razložljiv pojem bila Združena Slovenija, pojem, ki ni bil ne geografski, ne zgodovinski, ne upravni. Zavest o jezikovni skupnosti Slovencev je bila mnogim samoumevna,⁸ toda tu je bila še deželna zavest. Biti Štajerec, Korošec, Kranjec, Istran, Tržačan je bilo kljub mnogim medsebojnim zbadljivkam enostavno, vsem razumljivo in ne nazadnje lažje, neproblematično«.

Grafenauer (1980, 159)⁹ pa je morda najnatančneje dojel neuspeh slovenskega avtonomizma in unitarizma v avstro-ogorskem imperiju, pa tudi bistvo slovenskega etničnega nacionalizma in prevlade konservativnega korporativizma v slovenski politični kulturi, ko je ocenil, da se

Slovenci leta 1848 nismo prebujali v političnem pogledu v narodno skupnost, marveč v strankarsko. Ko smo se namreč mi šele prebujali, je bila Evropa že razdeljena med politične stranke /.../. Zlasti je bilo usodno za nas še to, da smo živeli pod premočnim nemškim vplivom /.../. Usodno je bilo, da se je prav pri Nemcih zvezal liberalizem s protestantizmom, tako da je sama po sebi rasla fronta ideološko formiranih strank: katoliške in liberalne. Zaradi enostranske socialne diferenciacije slovenskega naroda je prva slovenska skupina, ki se je uveljavila v političnem življenju, nujno bazirala na že dotlej slovenskem preprostem ljudstvu in na že dotlej slovenskem izobraženstvu – katoliški duhovščini.

Prav to oceno slovenstva kot strankarske, ideološko razdvojene skupnosti je med obema vojnama slikovito ponazoril tudi Kocbek (1939, 231) z naslednjo ugotovitvijo: »Klerikalnemu Slovincu je bližji antikomunistični Japonec kakor liberalni Slovenec, temu pa je spet več za mednarodnega dandyja kakor za katoliškega Slovence.«

Čeprav geslo o narodnem vprašanju v Enciklopediji Slovenije citira tudi definicijo narodnega vprašanja Boga Grafenauerja iz leta 1939, da gre za »kompleks javnih vprašanj, ki ima svoje korenine v preprosti zavesti, da smo Slovenci samobiten narod in da imamo zato pravico, da se smemo uveljaviti na vseh bistvenih ravneh narodnega življenja, in dolžnost, da to svojo pravico tudi uresničimo« (Grafenauer 1987, 155), pa v geslu ni najti Grafenauerjeve definicije narodnega vprašanja iz istega vira, kjer je ugotavljal:

Slovensko vprašanje je v bistvu najprej vprašanje slovenskega človeka, vprašanje njegove zavesti in načina, kako ga sprostiti njegovega nesvobodnega, zgolj zunanostnega razmerja do družbe, kako ublažiti čezmerne ostrine, ki zaradi ideoloških razlik in zaradi napačnega prijema v duhovnih trenjih obvladujejo razmerje med posameznimi ljudmi« oziroma vprašanje »človečanske kvalitete pred ideološko, strujsko ali celo skupinsko pripadnostjo v odnosu do naših soljudi (ibid., 31).

Grafenauer (ibid., 32) je na tem mestu tudi ocenjeval, da je »bistvo slovenskega vprašanja v notranjem osvobojenju, vsako življenje, gospodarsko, politično in kulturno, mora namreč biti osebnostno utemeljeno«, analiziral je narodno vprašanje po segmentih kot zlasti nujno po gospodarski avtonomiji (»narod beračev ni nikdar ustvaril visoke kulture« je citiral demografa Dolfeta Vogelnika), a tudi kot socialno, kulturno in politično problematiko.¹⁰

V Grafenauerjevi personalistični, a tudi socialno-inženirski želji po novem, svobodnem Slovincu je že napoved programa Osvobodilne fronte, obenem pa izraža za preporodniško koncepcijo slovenskega etničnega nacionalizma težko sprejemljivi individualizem in univerzalizem, zato ta pogled na narodno vprašanje precej razumljivo ni bil odbran iz preteklosti za uradno interpretacijo avtonomizma po slovensko. Grafenauer je v nadaljevanju svojega razmisleka zagovarjal tudi politično enotnost Slovencev navzven, združljivost slovenske samobitnosti in jugoslovanskega unitarizma ter, precej kontradiktorno, večji narodni subjektivizem v smislu poudarjanja slovenskosti, za katero pa je v isti sapi ugotavljal, da je toliko previdna in konservativna, da ne omogoča realizacije ambicioznih družbenih projektov. Zgražal se je nad znanstvenostjo in kulturnostjo slovenskih intelektualnih elit, ki da so premalo družbenopolitično angažirane. Razmislek je sklenil z omejitvijo po

svojem bistvu mednarodnega narodnega vprašanja na dva problema (v kontekstu poznih tridesetih let 20. stoletja), »kako doseči čim večje zunanje zblížanje danes ločenih delov [slovenstva] in kako dvigniti notranjo slovensko dozorelost do tiste stopnje, ko se bomo vsi, povsod, vedno in proti vsakomur s ponosom imenovali *slovenski narod*« (Grafenauer 1987, 170). Po Grafenauerju je bilo v obdobju med obema vojnama ključno narodno vprašanje, torej še naprej zedinjenje Slovenije in notranja slovenska dozorelost, ki naj bi jo prinesel gospodarski razvoj, a tudi krepitev nacionalističnih čustev. Nasprotno pa je Edvard Kocbek v razmisleku *Slovenci in politika* leta 1940 štel narod za »življenjski pogoj, potreben za razvijanje osebnih kvalitiet, za uresničevanje posameznih človeških smislov«; Slovenci so po Kocbekovem prepričanju politiko dojemali ideološko namesto zgodovinsko, kot da jim »narodno-politično oblikovanje ne pristoji« (Zver 1998, 65). Tudi Boža Voduška je mogoče razumeti kot zagovornika emancipacije slovenstva v pluralno politično skupnost posameznikov, ko je v članku *Etika in politična miselnost Slovencev* v letih 1926 in 1927 zapisal: »Lastna država je za narod enak ideal kakor za poedinca osebna svoboda. Ona je za narod ravno tako nujna zapoved samospoštovanja, kakor za poedinca« (Granda 1999, 14).

Edvard Kardelj Sperans, ki je delo *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* pisal (v ljubljanskih zaporih) sočasno kot Bogo Grafenauer *Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj*, je slovensko narodno vprašanje prav tako kot Bogo Grafenauer koncipiral kot okvir za interpretacijo slovenske politične zgodovine (in kot je zastavljeno še danes uradno geslo v Enciklopediji Slovenije), le da z nekoliko drugačnimi referencami. V predgovoru k drugi izdaji je Kardelj leta 1957 trdil, da se je bil namenil napisati »izrazito politično-teoretično delo«, da bi »s stališča elementarnih nacionalnih interesov slovenskega ljudstva dokazal potrebo povezovanja slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja znotraj slovenskih in jugoslovanskih okvirov z revolucionarnim gibanjem delavskega razreda ...« oziroma s težnjo »zbrati zgodovinske in teoretične argumente za neogibnost revolucionarne akcije pod vodstvom delavskega razreda« (Kardelj 1980, 8). Za predvojno komunistično partijo je imelo nacionalno vprašanje »revolucionarno-demokratski karakter« (ibid., 21), »samoodločba narodov« v demokratični in federativni enotni Jugoslaviji po vojni pa je bila ključna platforma Osvobodilne fronte (ibid., 38). Kardelj (ibid., 42) je ugotavljal:

Načelno, se pravi kot problem zatiranega naroda in hegemonizma, je nacionalno vprašanje v novi Jugoslaviji rešeno. Garancija za to je federativni sistem in ves ustavni, politični in družbeni mehanizem, ki zagotavlja vsem narodom Jugoslavije enakopraven položaj in samoodločbo. Potemtakem tudi slovenskega nacionalnega vprašanja v tem načelnem smislu v Jugoslaviji ni več. Po dolgih obdobjih odvisnosti so Slovenci dobili svojo lastno državo, socialistično ljudsko republiko v okviru jugoslovanske federacije. S tem je realizirana davna zgodovinska težnja najbolj progresivnih sil slovenskega naroda.

Pa vendarle, »obstoji slovensko nacionalno vprašanje še vedno v problemu slovenskih manjšin v drugih državah /.../, ki pa se »danes postavlja neprimerno manj ostro kot med prvo in drugo svetovno vojno. Spremenili so se kvantitativni odnosi. Precejšen del Slovencev je priključen Jugoslaviji oziroma Sloveniji.« Za Kardelja pa so tudi leta 1957 v SFRJ ostajali odprti trije »aspekti nacionalnega vprašanja v Jugo-

slaviji /.../, ki bodo še precej časa ustvarjali določene nacionalne probleme» (Kardelj 1980, 43), in sicer »idejni in politični ostanki klasičnega buržoaznega nacionalizma, neenakomerna gospodarska razvitost Jugoslavije« in »spontane negativne reakcije na tendence velikodržavnega birokratskega centralizma in šovinizma« (ibid.). V SFRJ je bilo na slovensko narodno vprašanje torej odgovorjeno, tudi Slovenija je bila pretežno zedinjena v eni politični entiteti. A tudi za slovenske komuniste pike na i narodnemu vprašanju ni bilo mogoče dokončno postaviti ne v kontekstu unitarizma (vprašanje manjšin zunaj Slovenije) ne v kontekstu avtonomizma (problem velikodržavnega birokratskega centralizma), tovrstni socialistični nacionalizem pa ni bil nič drugačen od klasičnega buržoaznega nacionalizma.

Petnajst let pozneje se je razprava o narodn(ostn)em vprašanju v kontekstu izbruha Kavčičeve liberalne krize znova aktualizirala. Petrič (1971, 883) je našel podlago za reaktualizacijo »slovenskega nacionalnega vprašanja, predvsem v smislu našega prihodnjega razvoja« v »novo nastajajočih odnosih med jugoslovanskimi narodi«. S posredno aluzijo na *Problem malega naroda* avtonomista Albina Prepeluha leta 1918 se je spraševal, »ali 'majhnost' slovenskega naroda pomeni (in v kakšnem smislu) oviro za moderno organizacijo in funkcionalnost« (ibid.), a je slovensko narodno vprašanje leta 1971 definiral ne tradicionalno kot, »kaj skušajo drugi storiti z nami in iz nas«, ampak, »kaj počenjamo in kaj želimo storiti sami s seboj, kako mi sami usmerjamo svojo usodo« (ibid., 884). Slovenstvo je umestil v evropski okvir s paralelo, da je sposobnost dolgoročno definirati svoje nacionalne interese tudi širši evropski problem, ter vzpostavil napetost med avtonomizmom in nacionalnim interesom: »Naša težnja po avtonomnosti postane problematična na tisti točki, kadar se znajde v navzkrižju z našimi lastnimi dolgoročnimi interesi!« (ibid., 886, 887). Leta 1971 po Petriču avtonomnost torej ni bila več primarni nacionalni interes, v ospredje sta stopila gospodarska moč in znanje, ključna grožnja nacionalnemu interesu pa je tradicionalizem:

Neracionalni in nemočni na marsikaterem področju bežimo v sfere tradicionalizma in v okvire svojih lastnih, nacionalno obarvanih kriterijev in veličin. Tisto, kar pogosto ne zmore opravičiti svoje eksistence s sodobno ustvarjalnostjo, se še kako rado zateče pod varušstvo nacionalnih vrednot. Vse pa kaže, da kolikor manj bo aktualno vprašanje naše nacionalne eksistence in samobitnosti, toliko manj bo potrebe po nekaterih reprezentančnih institucijah kot dokazilih zahtevam časa in potrebam moderno, racionalno organizirane slovenske nacije (ibid., 887).

Ob javni kritiki (ki ne daje sklepati na ostro režimsko cenzuro) pa je Petrič ponudil le star odgovor na znova zastavljeno narodno vprašanje:

Vendar je po svoje značilno, da tistega prostora, kjer je največ možnosti za naše funkcionalno vključevanje, za delitev dela, za medsebojno sodelovanje, pri naših snovanjih skorajda ne vidimo. Če moremo na katerem področju govoriti o predimenzionirani nacionalni občutljivosti, ki je sicer za preteklo obdobje razumljiva, ki pa jo bo treba izredno hitro preseči, to prav gotovo velja za slovenski pogled na jugoslovanski prostor. Ni dovolj pobud, ni ambicioznejših programov in želja, da bi se funkcionalno povezali s tem prostorom, ki je navsezadnje tudi prostor, kjer lahko na vseh področjih dejavnosti tudi dajemo, ne le prevzemamo (ibid., 889).

Slovenski etnični nacionalizem je bil v socialističnih sedemdesetih letih še kako živ, prav tako tudi tradicionalizem, čeprav se mu je reklo pretirana občutljivost. Slovenskega pogleda na jugoslovanski prostor pa se drži kakor pridih kolonialnega, kar dobi v naslednjem obdobju samo še potrditev in dodatne dimenzije.

Leta 1980 so avtorji v knjižici *Narodno vprašanje, subjektivne sile, samoupravljanje, nevrščenost* ugotavljali, da se za »vsako obliko socialne oziroma razredne razslojenosti sodobne družbe skriva tudi nerešeno nacionalno vprašanje« (Skupek et al. 1980, 9). Po daljšem uvodu o pomenu samoodločbe pa je zapisano:

Slovenski narod je ustvaril, kakor je vsem znano, velike možnosti za gmotni in kulturni razvoj. Toda njegove biološke moči ne rastejo skladno z možnostmi in zahtevami gospodarstva. Kratko in malo gre za neskladje med materialnimi možnostmi družbene reprodukcije in njeno biološko reprodukcijo. Biološki primanjkljaj, če tako rečem, nadomeščamo s prilivom delavcev iz drugih republik in pokrajin Jugoslavije. /.../ Vprašanje je tedaj, ali je takšna pot edini možen način reševanja proizvodnih oziroma gospodarskih problemov slovenskega, pa tudi drugih narodov. Mislim, da ni. Prava pot bi bila hitrejša samoupravno, neposredno usmerjanje presežka dela slovenskega gospodarstva v tista družbena okolja, kjer so presežki delovne sile. /.../ Za slovenski narod se torej nacionalno vprašanje v tem trenutku in v prihodnosti kaže kot problem boja za nove družbenoekonomske odnose. Vprašanja /.../ ustvarjanja, osebnega in narodnega potrjevanja je mogoče hitreje in najbolje reševati, če jim ne bo treba iskati dela drugje, ker se bo presežek dela materializiral v obliki novih gospodarskih možnosti v okoljih, kjer obstaja presežek delovne sile. /.../ Rešitev ni čezmerno nadomeščanje biološkega minusa s prilivom delovne sile drugih narodov, marveč samoupravno združevanje presežka dela s presežkom delovne sile, kjer ta obstaja. /.../ Podjetniška logika, lokalistične težnje v posameznih organizacijah združenega dela, lokalistične profitne ambicije v nekaterih občinah ovirajo ali celo onemogočajo uveljavljanje presežka dela zunaj podjetja, občine ali republike. /.../ Ljudem je treba odpirati in širiti možnosti ustvarjanja v njihovem lastnem okolju (ibid., 12–16).

Kardeljeva skrb zaradi neenakomerne gospodarske razvitosti Jugoslavije se je na začetku osemdesetih let začela torej prevajati v Petričev slovenski pogled na jugoslovanski prostor v obliki naravnost izražene biopolitike slovenskega etničnega nacionalizma, saj se je del slovenskih elit očitno zbal prevelikega priliva državljanov drugih jugoslovanskih republik in se zavzel za ohranitev etnične homogenosti Slovenije za ceno vlaganja slovenskih ekonomskih presežkov v drugih republikah, kar iz današnje perspektive izzveni kot poziv k latentni kolonizaciji nerazvitih delov SFRJ. Ta socioekonomska strategija je povzročila številne stranske učinke, med drugim je postala prepričljiv argument za poznejšo odcepitev Slovenije od Jugoslavije.

Konec osemdesetih let se je slovensko narodno vprašanje namreč znova radikalno zastavilo, med drugimi si je Rupel (1987) prizadeval formulirati odgovor nanj v 57. številki Nove revije. Navajal je zastajajočo regionalizacijo in zaskrbljujočo internacionalizacijo SFRJ kot generatorja sicer retrogradnega nacionalizma, ki pa naj bi bil med drugim politično sredstvo ekonomsko deprivilegiranih skupin (ibid., 58). Rupel je dalje trdil: »Slovenski nacionalizem [pa] se je razvil šele potem, ko je bila nacionalistična redistribucija (v interesu tako imenovanih manj razvitih) že v teku oziroma ko je presegla vsako normalno mero!« ali, z drugimi besedami, »Slovenija

nikoli ni bila kolonialna sila, ampak je prej ko slej odlivala velikanski del svojega narodnega dohodka na jug«, ali še drugače rečeno, pri slovenskem nezadovoljstvu, da gre za skoraj pričakovane nacionalistične reakcije na izkoriščanje razvitih po nerazvitih (ibid., 59), kar se ne sklada s prej navedenimi predhodnimi razmisleki o slovenskem nacionalizmu v socializmu. Ob slabo prikriti grožnji, da aktualna »politizacija [...] ni le arena interesov, ampak tudi strasti, ki povzročajo, da se o problemih ni mogoče pogajati (kot se je mogoče, kadar gre za interese), ampak postanejo stvar, ki vzbuja konflikt in celo državljansko vojno« (ibid.), pa po Ruplu vendarle »povojna Republika Slovenija predstavlja najrazvitejšo in idealu (suverena slovenska država na slovenskem etničnem ozemlju) najbližjo obliko slovenskega naroda doslej« (ibid., 61). Za dokončno regulacijo narodnega vprašanja naj bi govorili zlasti močnejša narodno-etnična identifikacija zaradi pešajoče razredne identifikacije; dejstvo, da Slovenci niso ogroženi od nobene velesile in so slovenske nacionalne pravice zajamčene z vsemi povojnimi ustavami in z mednarodnimi sporazumi; ter da Slovenci razpolagajo z institucijami, ki so mednarodno primerljive in analogne z institucijami nacij (ibid., 62). Po teh ugotovitvah pa se je slovensko narodno vprašanje Ruplu znova odprlo kar najdramatičnejše tam, kjer se je v osnovi sploh prvič zastavilo, in sicer pri dilemi jezikovne avtonomije. »Slovenski jezik je nemara danes ogrožen veliko manj, kot je bil kdajkoli v preteklosti«, toda »slovenščina je v Jugoslaviji drugorazredni jezik, kar potrjuje bežen pregled stanja in o čemer govorijo tisočere anekdote« (ibid., 63). Ob podrobni argumentaciji problematike sicer ustavno zagotovljene (ne)enakopravnosti slovenščine v SFRJ je Rupel svoj odgovor na narodno vprašanje kljub vsemu sklenil z ugotovitvijo, da to ne pomeni, »da se slovensko narodno vprašanje danes odpira pri jezikovnem vprašanju: to, da se z njim ukvarjamo precej podrobno, govori prej o nasprotnem; da se namreč do jezikovnih pridobitev vedemo čedalje bolj trezno, premišljeno in strokovno« /.../ »Naša vprašanja bodo poslej vprašanja modernizacije, mednarodne participacije na enakopravni ravni, učinkovitosti, politične preudarnosti in čim višje kvalitete dosežkov in življenja« (ibid., 72, 73). Ne glede na slednjo modernizacijo definicije narodnega vprašanja je skozi Ruplovo vijuganje okrog narodnega vprašanja razviden jasn politični program v smeri samostojne Slovenije, torej nova zahteva po slovenskem avtonomizmu in unitarizmu.

Ultimativna politična agenda slovenske moderne, torej slovensko narodno vprašanje in Zedinjena Slovenija oziroma ideji slovenskega avtonomizma in unitarizma sta dvajset let pozneje sicer nedvomno znova uresničeni oziroma sta bili v obdobju samostojne države Slovenije že preseženi. Slovenija je ne le avtonomna, ampak optimalno suverena znotraj Evropske unije in slovenofoni prostor je že skoraj zedinjen znotraj te velike politične entitete oziroma bo dokončno v bližnji prihodnosti s priključitvijo Hrvaške.¹¹

Kaj sploh še ostane v ideološki zakladnici narodnega vprašanja? Ostajajo mentalne meje skupnosti, ki so nadomestile fizične meje, ko so te padle z vstopom Slovenije v schengensko območje, saj brez vsaj virtualnih meja skupnost, zamišljena na *rodu in grudi*, nezadržno zvojeni.

Če slovenskega avtonomizma danes ni več mogoče tehtno problematizirati, saj smo od vključitve v Evropsko unijo 2004 znova prostovoljna, celo plebiscitarna »kolonija brez imperija« (Johnson Debeljak 2009), unitarizem ostaja polje vzdrževanja etničnega nacionalizma tudi v globaliziranem 21. stoletju. Čeprav so Slovenci na drugi strani nekdanje meje v Italiji in Avstriji šli svojo pot razvoja

kot v neke vrste preseku med množicama dveh kultur in niso nikakršen slepič ali priveseček, z denarno popkovino še pritrjen na narodovo telo, večina njihove uradne politične reprezentacije trdi, da je položaj slovenskih manjšin danes v schengenski Evropski uniji slabši kot kdajkoli. Dejstva, da so ti ljudje polnopravni državljani sosednjih držav, prav tako članic Evropske unije, in zato predvsem njihova skrb in da v preseku med dvema kulturnima množicama niso sami, ampak so v njej tudi njihovi sosedje neslovenskega izvora ter da lahko živijo realnost medkulturnega dialoga, če so le pripravljeni opustiti etnično obrambo, na slovensko samopercepcijo za zdaj ne vpliva preveč. Opazimo pa diskurzivno podobnost s citiranim razmislekom Dimitrija Rupla o položaju slovenskega jezika v socialistični Jugoslaviji v smislu še nikoli prej boljših razmer, ki pa ostajajo razlog za zaskrbljenost – in argument za kontinuirano aktualizacijo narodnega vprašanja. Slovenski tradicionalizem in posledično etnični nacionalizem pač dovoljuje le bolj ali manj vsiljene spremembe od zunaj, ne pa znotraj skupnosti (ibid., 23).

Kot ugotavlja Zlobec (1998, 10) v predgovoru k simpoziju ob 150-letnici programa Zedinjene Slovenije: »[Nacionalno] življenje je močnejše od države.« Pristavljam, da je nacionalizem *rodu in grude* tudi močnejši od vsake druge ideologije kot konstitutivni element politične kulture, kajti Zlobec v istem viru nadaljuje:

Že zdaj se zavedamo, ob marsičem tudi z bolečino v srcu, da samostojna država kot dosanjana najvišja izpolnitev ideje, dejavne utopije in boj za Zedinjeno Slovenijo ni in ne more biti zadnje sklenjeno poglavje narodovega življenja, saj če bi tako bilo, bi to bila njegova smrt[!]. Povrh vsega pa je naša posebnost še v tem, da smo narod, ki nima vnaprej zagotovljenega obstoja že zaradi svoje biološke moči, zato je vprašanje preživetja (predvsem v smislu dostojanstvenega in dejavnega življenja) permanentno vprašanje, na katero si moramo sproti odgovarjati.

Tudi Prunk (2000, 25) opozarja, da »se ob vključevanju v Evropsko unijo vprašanje Zedinjene Slovenije odpira znova. Mnogi upravičeno opozarjajo na gospodarske, socialne in naravnokulturne nevarnosti, ki jih prinaša vključevanje, npr. nevarnost razprodaje slovenske zemlje na slovenski obali in na Goriškem«. Odstranitev meja med matico in deli slovenskega naroda zunaj nje se je ob vstopu v Evropsko unijo v delu slovenskih kulturnikov interpretirala torej kot nevarnost, in ne priložnost, čeprav Prunk (ibid.) nadaljuje: »Toda to vključevanje, ki mu ni alternative, lahko tudi pozitivno vpliva na ustvaritev zedinjene Slovenije – kot skupnega kulturnega in jezikovnega prostora slovenskega naroda.«

Da se Slovenec zares lahko le rodiš, nam dokazuje tudi tragedija izbrisanih (že v Evropski uniji) in razgalja še en strukturni paradoks tako koncipirane skupnosti: Slovenci »svoj nacionalizem prikazujejo kot emancipacijo, hkrati pa izvajajo mini-imperializem, včasih prav mikroimperializem nad manjšinami« (Rotar 2007, 41). V tem kontekstu se reaktualizira tudi podmena, da je prišlo pri etničnih skupinah, artikuliranih na osnovi rodovnega nacionalizma v 19. stoletju,

do podobnih procesov vzpostavljanja kolektivne kohezivnosti, tudi posledice so bile podobne: zapovrstne čistke, upravičevane z bojznijo pred na novo odkrito in popularizirano nevarnostjo, ki naj bi jo pomenili bližnji drugi oziroma utajeni ali diabolizirani deli družbenega korpusa teritorialne družbe. Te čistke so izvajale ogrožene skupnosti, se pravi prav vse strani v teh odnosih, ko so se čistile tuje navlake ter domnevnih in potencialnih izdajalcev svoje stvari (ibid., 235).

Sklep

»Zaradi relativne trajnosti naroda naj bi bilo narodno vprašanje trajno« (Prunk in Komac 1993, 335). Dikcija sugerira, da je narodno vprašanje ne le trajnejše od države, kot pri Zlobcu, ampak celo trajnejše od naroda samega. Ob selektivnem pregledu evolucije tega ideološkega konstrukta skozi pretekle politične sisteme in režime v slovenofonem prostoru postane očitno, da ne ostaja trajno odprto le narodno vprašanje, ampak je za vzdrževanje slovenske kolektivne etnično-nacionalistične samopercepcije to nujno. Tudi kadar je narodno vprašanje odgovorjeno in rešeno, se njegova definicija lahko zmeraj poljubno razširi, da ostaja v rezervi za prihodnjo krizo. Paradoksi so pri tem neizogibni, a nič zato.¹² Če argument obrnem in malce karikiram: kadar se v slovenski politiki začne razpravljati o nacionalnem interesu ali celo kar o narodnem vprašanju, je na obzorju kriza ...¹³

Avtonomistična in unitaristična ideja sta ideološki ogroddji, okrog katerih in s katerima se konstruira slovenska nacionalna (politična) zgodovina v interpretativno selektivnem zapisu (Grafenauer 1987; Kardelj 1980; Skupek et al. 1980; Prunk in Komac 1993; Granda 1993) in dogajanju, saj postaneta aktualni vsakič, ko zorijo okoliščine za politično krizo. Še več, ideja Zedinjene Slovenije, zajeta v slovenskem narodnem vprašanju, se ne le reaktualizira v obdobjih krize, ampak je namenjena tudi za neke vrste ideološko presejanje novih političnih konceptov (Granda 1993). Ideji avtonomizma in unitarizma sta torej neuničljiv mentalni okop slovenskega etničnega nacionalizma pred vsemi prostorsko-časovnimi in idejnimi Drugimi.

Ker je slovenska politična kultura v osnovi neliberalna in korporativna (Lukšič 2006),¹⁴ je tak odnos tudi leta 2010 v Evropski uniji, najbogatejši in najvarnejši politični entiteti na planetu, ki ji je Slovenija tudi predsedovala in s tem dosegla svojevrstno kontradiktorno apoteozo glede na vse prej navedeno in ugotovljeno, docela razumljiv in pričakovan. Slovenci smo deloma narekovali, predvsem pa koordinirali politike, ki uravnavajo bolj ali manj neposredno življenja 450 milijonov ljudi, in se v imenu teh 450 milijonov enakopravno pogovarjali z drugimi globalnimi velesilami, zato je z vidika zgodovine politične emancipacije Slovencev bil uspeh že dejstvo, da smo ji sploh predsedovali. Ker pa je Evropska unija predvsem projekt političnih elit (sicer je verjetno niti ne bi bilo), je bilo tudi predsedovanje projekt tedaj vladajoče politične elite, ki ni izkoristila potenciala tega projekta za preseganje internih razprtij, dvig državljanske samozavesti in novo družbeno vezivo, ampak ga je zadržala zase, veliki večini Slovencev pomena projekta predsedovanja ni ustrezno predstavila in približala, zato večina v njem ni sodelovala in ga ni vzela za svojega.

Tektonska razpoka med atlantsko državljansko razsvetljensko Evropo in celinsko nacionalistično preporodno Evropo se jasno kaže v evropski politiki po veliki širitvi na Vzhod leta 2004. Slovenski nacionalizem je tu (kot zmeraj) samo še en lokalni simptom širših in podobnih procesov, katerih dimenzije bi bilo nujno osvetliti s komparativnim relativiziranjem, ki se mu prav nacionalizmi rodu in grude po definiciji najbolj upirajo. Kmalu po osamosvojitvi Češke republike je njen tedanji predsednik Vaclav Havel v besedilu Izgubljeni raj tako opisal češko družbo:

Priče smo bizarnemu stanju stvari: družba se je osvobodila, a se v nekaterih pogledih obnaša slabše kot poprej v verigah. Kriminaliteta hitro narašča in znana gnojnica, ki se v obdobjih zgodovinskih preorotov zmeraj znova

dvigne iz kanalizacije kolektivne psihe, je preplavila množične medije, zlasti rumeni tisk. A tu so še drugi, resnejši in nevarnejši simptomi: mržnja med narodnostmi, sumničenja, rasizem, celo znaki fašizma; zlobna demagogija, intrige in zavestno laganje; politikantstvo in boj brez predsodkov za čisto partikularne interese, želja po moči, ambiciji, fanatizem vseh oblik; nove in doslej neznane oblike ropanja, vzpon raznih mafij; splošno pomanjkanje tolerance, razumevanja, okusa, zmrnlosti in razuma. In seveda je tu novo navdušenje nad ideologijami, kakor da bi marksizem za seboj pustil veliko, tesnobno praznino, ki jo je treba zapolniti za vsako ceno (Havel v Jacobson 2004, 50).

Jacobson v razlago ponuja tezo, da je moč države sorazmerna z alienacijo posameznika in da so potrebni novi gospodarji, ki bodo »vzeli nazaj prekleto svobodo, o kateri smo včeraj še sanjali, saj ne prenesemo negotovosti svobodne izbire« (ibid.). Je Evropska unija Vzhodni Evropi novi (stari) gospodar? Nedavno šele ustanovljena slovenska nacionalna država v svetu, ki ga zaznamuje preobrazba koncepta nacionalne države kot »naravnega koncepta za upravljanje moči, avtoritete in solidarnosti« (Reis 2004, 252), predstavlja po eni strani svojevrsten anahronizem, po drugi strani pa zanimiv laboratorij za objektivacijo zgodovinskih in aktualnih družbenopolitičnih procesov.

Opombe

1. »Prostor, kjer se (je) govori(-lo) pretežno slovensko«, se mi zdi točnejše poimenovanje od »slovenskega etničnega prostora« v sicer najpogostejši rabi (zgodovinar Bogo Grafenauer je predlagal etnični prostor kar kot kriterij za zgodovinske vede (Rotar 2007, 59), saj omenjeni prostor v preteklosti nikoli ni bil tako etnično ali jezikovno homogen oziroma jasno diferenciran, kot je danes.
2. Prunk (2002) je na primer v članku Slovenski nacionalni interes iz zgodovinske retrospektive podrobneje povzel identičen odbir iz preteklosti kot v svojem geslu o slovenskem narodnem vprašanju v Enciklopediji Slovenije, le da je besedno zvezo slovensko narodno vprašanje konsistentno nadomestil z besedno zvezo nacionalni interes.
3. Pri teh iracionalnih čustvih ni šlo zgolj za reakcijo, ampak za interakcijo: »Med /.../ orodji ločevanja z nasilnimi in sploh škodljivimi posledicami je, denimo, že omenjeni Urangst pred Slovani, še okrepljen po obeh svetovnih vojnah, ki se v njegovem kontekstu prikazujeta kot nekakšna *self-fulfilling* prophecy, ki onemogoča videnje precej manj pompozne, četudi nadvse brutalne realnosti« (Rotar 2007, 235).
4. »Dostop do [močno selektivne, vektorizirane in teleološke historistične nacionalne] zgodovine je lahko prepovedan ali onemogočen za večino ljudi in odprt za tiste, ki so jih nacionalne elite in njihovi organski zgodovinarji imeli (ali jih imajo) za /.../ najzaslužnejše za konstrukcijo nacije (natančneje, za podaljšano in sistematično prebujanje nacije, domnevno obstajajoče od nekdaj, vendar v spečem stanju), ki je edina zgodovina, vredna narodnih zgodovinarjev« (Rotar 2007, 173).
5. »V teku Trubarjevega življenja je prišlo do kondenzacije slovenske zgodovine« (Luthar et al. 2008, 204–210).
6. Izjem je bilo kar nekaj, na primer ekstravagantne zamisli Antona Novačana o slovenski republiki (Grdina 2005, 62–91).
7. Malo znani Jožef Krajnc je bil iz graškega kroga slovenskih narodnih buditeljev, doktor prava ter profesor na graški, salzburški in praški pravni fakulteti. Dokončal je prevod *Občega državlanskega zakonika* v slovenščino in prvi sistematiziral avstrijsko civilno pravo (Vilfan 1993).
8. Samoumevna do te mere, da je Dunajčan Franz Sartori leta 1807 v stiku s prebivalci Borovelj ugotavljal, da »... si Slovenec domišlja, da je njegov jezik eden prvih na svetu, kar ga napeljuje k temu, da ga uporablja namesto nemščine tudi v družbi Nemcev in se posmehuje navzočim, ki ga ne razumejo« (Granda 1999, 19).

9. Akademik Bogo Grafenauer je bil strokovnjak za starejšo zgodovino slovenofonega prostora, slovensko etnogenezo in zgodovino Koroške, dolgoletni predsednik ljubljanskega Kluba koroških Slovencev (Gestrin 1993, 368, 369).

10. Pomen blaginje je sicer simboliziran že celo stoletje prej v Prešernovi Zdravljici z verzom »... de oblast in z njo čast, obilnost bode naša last« (Prešeren, 2000). Zanimivo je tukaj, da Kardelj (1980, 282) v prid argumentu, da je bila osamosvojitve slovenskega naroda z zlomom absolutizma srž narodnega vprašanja, citira Prešerna, kot je zapisano, verz je enako zapisan tudi v spominski faksimilirani izdaji Zdravljice iz leta 2000, v izdaji Prešernovih poezij iz leta 1999 v uredništvu Aleksandra Zorna pa je ta verz zapisan tako: »... de oblast, in z njo čast, ko préd, spet naša boste last!«. Ker vendarle gre za nacionalno himno, razlika ni nepomembna, izvira pa, tako zgodovinar Igor Grdina, iz cenzure: Prešeren se je v tiskarju oddanem izvirniku Zdravljice skliceval na domnevno izgubljeno, a nekoč že obstoječo slavo in moč »Slovencev«, cenzura pa je to referenco spremenila v željo po gospodarski blaginji oziroma obliki, v kateri je bila nato Zdravljica tudi objavljena.

11. Med agendo Zedinjene Slovenije oziroma skupnega slovenskega kulturnega prostora in oviranjem Hrvaške na poti v EU se tako vzpostavlja očiten paradoks.

12. Paradoks v tej vrsti je razlašanje t. i. tajkunov ali domačih lastnikov kapitala, potem ko je pred samo nekaj leti potekala burna javna razprava o nacionalnem interesu v gospodarstvu in nujnosti ohranjanja domačega lastništva kapitala.

13. Lukšič in Pikalo (2007, 9) v *Uvodu v zgodovino političnih idej* navajata podrobnost, iz katere je težko ne razbirati simbolike: ob političnih krizah oziroma prelomnih trenutkih za dvig politične zavesti v 20. stoletju je na Slovenskem vsakič izšel prevod ali ponovna izdaja Machiavellijevega *Vladarja*.

14. »Slovenska politična kultura je v prevladujočih potezah korporativna. Politična kultura na Slovenskem v svojem temelju ni liberalna, je pa v primerjavi s politično kulturo imperialnih držav bolj svobodoljubna, saj Slovenija ni zatirala drugih ljudstev, narodov ali ras. Ni pa zato bila prav prizanesljiva do žensk in mladine. Agresijo je politika na Slovenskem torej usmerjala bolj navznoter, na šibke člene lastne skupnosti« (Lukšič 2006, 57).

Literatura

- Anderson, Benedict. 2007. *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Cvirn, Janez, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonatan Vinkler, ur. 2003. *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1861–1883*. Ljubljana: Nova revija.
- Cvirn, Janez, Stane Granda, Igor Grdina, Milček Komelj, Andrej Studen in Jonatan Vinkler, ur. 2003. *Slovenska kronika XIX. stoletja: 1884–1899*. Ljubljana: Nova revija.
- Gestrin, Ferdo. 1993. Grafenauer, Bogo. V D. Voglar (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 3, 368–69. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Grafenauer, Bogo. 1987. *Slovensko narodno vprašanje in slovenski narodni položaj*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Granda, Stane. 1999. *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana: Nova revija.
- Granda, Stane. 2001. Zedinjena Slovenija. V D. Voglar (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 15, 146–150. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Grdina, Igor. 1999. *Od rodoljuba z dežele do meščana*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Grdina, Igor. 2003. *Slovinci med tradicijo in perspektivo: politični mozaik 1860–1918*. Ljubljana: Študentska založba.
- Grdina, Igor. 2005. *Preroki, doktrinariji, epigoni: idejni boji na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Hribar, Tine. 2004. *Euroslovenstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Jacobson, Norman. 2004. Escape from Alienation: Challenges to the Nation-State. *Representations*. 84, 44–51.
- Johnson Debeljak, Erica. *Morbidus slovenius. Sobotna priloga Dela*, 9. maja 2009, 22, 23.

- Južnič, Stane. 1981. *Novejša zgodovina: izbrana poglavja*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
- Kardelj, Edvard. 1980. *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kocbek, Edvard. 1939. Človek proti samemu sebi. *Dejanje*, I, 1–3.
- Komac, Miran. 2002. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39, 4, 588–600.
- Lipušček, Uroš. 2003. *Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Lukšič, Igor. 2002. Interes: konceptualizacija pojmov. *Teorija in praksa* 39, 4, 509–522.
- Lukšič, Igor. 2006. *Politična kultura: političnost morale*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Luthar, Oto, Igor Grdina, Marjeta Šašel Kos, Petra Svoljšak, Peter Kos, Dušan Kos, Peter Štih, Alja Brglez in Martin Pogačar. 2008. *The Land Between: A History of Slovenia*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Moravec, Dušan, Franc Rozman in Etbin Kristan. V D. Voglar (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 6, 156. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Petrič, Ernest. 1971. Slovensko narodnostno vprašanje danes – nekateri vidiki. *Teorija in praksa*, 8, 6–7, 883–890.
- Prešeren, France. 1999. *Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Prešeren, France. 2000. *Zdravljica: jubilejna izdaja ob 200-letnici pesnikovega rojstva*. Ljubljana: Založba Nova revija.
- Prunk, Janko in Miran Komac. 1993. Narodno vprašanje. V D. Voglar (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 7, 146–150. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Prunk, Janko. 2000. Zedinjena Slovenija, bistvo slovenskega narodnopolitičnega programa. V *150 let programa Zedinjene Slovenije, simpozij ob 150-letnici programa Zedinjene Slovenije*. Ljubljana: Revija 2000, 127, 128, 13–25.
- Prunk, Janko. 2002. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- Prunk, Janko. 2002. Slovenski nacionalni interesi iz zgodovinske perspektive. *Teorija in praksa* 39, 4, 548–558.
- Prunk, Janko. 2004. *Zgodovina ideoloških spopadov med vojnami*. Ljubljana: Društvo 2000.
- Prunk, Janko in Cirila Toplak. 2005. *Parlamentarna izkušnja Slovencev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rahten, Andrej. 2002. Trialistični koncepti velikoavstrijskih krogov in slovensko vprašanje. V P. Vodopivec (ur.), *Slovenci v Evropi: o nekaterih vidikih slovenske povezanosti s sosedi in Evropo*, 43–54. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- Reis, Elisa P. 2004. The Lasting Marriage Between Nation and State Despite Globalization. *International Political Science Review*. 25, 3, 251–257.
- Rotar, Drago Braco. 2007. *Odbiranje iz preteklosti: okviri, mreže, orientirji, časi kulturnega življenja v dolgem 19. stoletju*. Koper: Založba Annales.
- Rupel, Dimitrij. 1987. Odgovor na slovensko narodno vprašanje. *Nova revija*, VI, 57, 57–73.
- Svetličič, Marjan. 2002. Nacionalni interes – ovira ali spodbuda razvoju? *Teorija in praksa* 39, 4, 523–547.
- Šetinc, Franc, Emil Rojc, Franc Šali, Rado Jan, Bogdana Herman, Ivan Križnar in Alenka Božič. 1980. Slovensko narodno vprašanje, Jugoslavija in internacionalizem. V D. Skupek (ur.), *Narodno vprašanje, subjektivne sile, samoupravljanje, neuvrščenost*, 7–43. Ljubljana: Republiška konferenca ZSMS.
- Šumi, Irena. 2000. *Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Urbančič, Ivan. Jugoslovanska »nacionalistična kriza« in Slovenci v perspektivi konca nacije. *Nova revija*, VI, 57, 30–56.
- Vilfan, Sergij. 1993. Krajnc, Jožef. V D. Voglar (ur.), *Enciklopedija Slovenije* 5, 368, 369. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zver, Milan. 1998. *Avtonomizem pri Slovencih: doktorska disertacija*. Ljubljana: [M. Zver].
- Zlobec, Ciril. 2000. Utopija, ki ni bila utopija. V *150 let programa Zedinjene Slovenije, simpozij ob 150-letnici programa Zedinjene Slovenije*. Ljubljana: Revija 2000, 127, 128, 5–10.